

**ЛИСТУВАННЯ ГРИГОРІЯ КОЧУРА Й МИКОЛИ ЛУКАША
(1958–1971 РР.): МОВОЗНАВЧІ СЮЖЕТИ**

Н. С. Степаненко, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик

їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Полтава, Україна)

e-mail: pnpul8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0934-784X>

У статті з'ясовано місце епістолярного дискурсу в системі функційних різновидів мови, його внутрішньосистемні модифікати та композиційну специфіку. Мета роботи – аналіз мовознавчих сюжетів у досліджуваному епістолярному корпусі, які пов'язані з важливими питаннями теорії і практики художнього перекладу, мовною ситуацією в тодішньому Радянському Союзі, міжмовним контактуванням, взаємодією літературної мови та діалектів, архаїзацією і фольклоризацією мови перекладу, комунікативно-прагматичними кодом української мови. У процесі дослідження використано описовий, контекстуально-інтерпретаційний, прагматичний, типологічний методи.

Основну увагу приділено характеристиці листування двох видатних українських перекладачів другої половини ХХ століття – Григорія Кочура (46 кореспонденцій) і Миколи Лукаша (19 кореспонденцій): відповідно до теми й мети послання, взаємин адресанта та адресата, чинних епістолярних традицій установлено його жарову типологію (офіційне, або приватно-ділове, неофіційне, часто з інтимно-товариським відтінком), представлено еволюційні зміни, розкрито структурні особливості, вербалізаційні маркери. Удокладнено проаналізовано мовознавчий зміст епістолярію, подано системну інформацію про його тематичну неоднорідність (орфографічне, морфологічне, лексичне нормування; ідеологічна заангажованість лінгвістичних праць; архаїзовані мовні одиниці та їхній зв'язок із сучасною мовою; корелятивні відношення між прескриптивною і дескриптивною нормами).

***Ключові слова:** епістолярій, Григорій Кочур, Микола Лукаш, мовознавчі сюжети, різнорівневі мовні норми, архаїзація перекладу, перекладацькі принципи.*

Актуальність. У системі функційних різновидів мови окреме місце відведено епістолярію. Своїм корінням він сягає глибокої давнини, має специфічні особливості, які відрізняють його від наукових, офіційно-ділових, конфесійних дискурсів, а також від споріднених за багатьма ознаками публіцистичних, розмовних та художніх текстів. Щодо генези українського епістолярію, то вона веде свій відлік від староукраїнської мови, а в системному представленні – із VIII століття. Зразки цього самобутнього типу писемної комунікації залишили класики української літератури – Т. Шевченко, П. Куліш, Панас Мирний, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, П. Тичина, М. Рильський, Остап Вишня, Д. Нитченко, О. Гончар, В. Симоненко, В. Малик, П. Ротач, О. Ізарський, Г. Костюк. Послання до окремих людей, тих або тих колективів, об'єднань, угруповань, узагальнених адресатів є самобутнім складником художньої практики майже всіх письменників. Оприявлення його – це завжди подія в духовно-мистецькому світі.

Спектр епістолярної суб'єктності – це світ в усьому його ієрархічному вимірові – від найближчих родичів до найповажніших, найавторитетніших, найзнаковіших постатей. Антропоцентризм можна вважати однією з найважливіших характеристик епістолярного дискурсу. Типова для цього жанру також подієвість, до того хронологізована, завжди запроєктована на загальновідомі й менш знані факти, які в сукупності досить послідовно відтворюють те, що відбувалося в суспільстві, що пришвидшувало, уповільнювало або й унеможлиблювало його поступ.

Проблема стильової диференціації мови й місця в ній епістолярію цікавила вчених здавна передусім тому, що листування, по-перше, є інформативно насиченою цариною,

по-друге, належить до легко ідентифікованого функційно активного сегмента мови з дещо стереотипною організацією. З'явилася навіть окрема галузь лінгвістики – епістолографія, яка досліджує датовані різними епохами листи з погляду їхнього змісту та форми, передусім гармонії чи дисгармонії. Про загальноприйнятні мовознавчі концепції говорити, однак, не доводиться. Одні науковці вважають епістолярій жанровим модифікатором розмовного стилю, інші – публіцистичного, ще інші – самостійним феноменом, причому в різні часи ці дефініційні ранги зміщувалися, обростаючи новими аргументами, якими оперувала прогресувальна текстологія й інші науки. До засадничих положень кожної з вияскавлених версій можна віднайти контраргументи. Переконливою видається концепція про окремішність епістолярного стилю. Промовистим свідченням цього є призначення епістоли, композиційна уніфікованість, своєрідність засобів вербалізації, форм репрезентації її.

Існують дискусії стосовно первинності або похідності епістолярію. Лист, доводить М. Бахтін, – вторинний мовленнєвий жанр, що «об'єднує різноманітні первинні жанри: привітання, побажання, пропозицію, подяку, докір тощо» [1, с. 248]. Список цих конкретних реалізаторів досить розлогий, причому кожен із них має свій набір мовних засобів і зазнає внутрішньої диференціації. У лінгвістиці утрадиційнюється думка про те, що епістолярний дискурс представляє, крім листів, епістолярна творчість. Чітких відмінностей між цими двома жанрами не існує, оскільки практично будь-який лист, за винятком хіба що офіційних, – креативний продукт з експліцитною суб'єктивною модальністю. Епістолярною креативністю часто пронизані письменницькі та журналістські тексти. До основних маркерів листовної продукції варто уналежнити чітку структуру (вступна частина, основна частина, кінцівка, подеколи ще й P. S), інформативну запрограмованість, персоналізованість, писемну репрезентацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Цінні спостереження, які стосуються статусу епістолярного стилю, його внутрішньої організації, вербалізаційного потенціалу, мовленнєвого етикету, історії становлення та розвитку, специфіки авторського інтерпретування того або того референта дійсності, творчої лабораторії адресанта, уміщені в працях вітчизняних літературознавців (О. Астаф'єв, Є. Баран, О. Братанич, О. Галич, С. Гальченко, Р. Гром'як, М. Жулинський, С. Кіраль, Ю. Ковалів, Л. Коломієць, М. Коцюбинська, Т. Лучук, М. Новикова, В. Савчин, М. Степаненко, Л. Череватенко та ін.) і мовознавців (С. Богдан, В. Галич, П. Дудик, С. Єрмоленко, Н. Журавльова, В. Кузьменко, К. Ленець, А. Нейрулін, Г. Мазоха, Л. Шитик та ін.). Окремо взятий лист або впорядкований за різними принципами епістолярій вимагає вдокладненого інтерпретування з неодмінним орієнтуванням на чинні й новітні дослідницькі технології.

Об'єктом пропонованої наукової розвідки є листування двох видатних українських перекладачів другої половини ХХ століття М. Лукаша та Г. Кочура, а **предметом** – політематичні мовні сюжети цього дискурсу з притаманним їм вербалізаційним потенціалом.

Мета роботи – аналіз мовознавчих мінідискурсів у досліджуваному епістолярному просторі, які пов'язані з важливими питаннями теорії і практики художнього перекладу, мовної ситуації в тодішньому Радянському Союзі, міжмовного контактування, взаємодії літературної мови та діалектів, архаїзації і фольклоризації мови перекладу, стратумних комунікативно-прагматичних можливостей української мови.

Матеріали й методи дослідження. У процесі дослідження використано різні методи: описовий (для систематизації і класифікації фактичного матеріалу), контекстуально-інтерпретаційний (для декодування авторського задуму), прагматичний (для ідентифікування комунікативної взаємодії між адресантом й адресатом, між автором листа та його реальними й потенційними реципієнтами), типологічний (для виокремлення найсуттєвіших маркерів аналізованого епістолярного дискурсу загалом, окремих листів, а також їхніх фрагментів – різних за темою, інформативною наповнюваністю, способами оречевлення мовознавчих сюжетів).

Результати дослідження та їх обговорення. Відомо, що листування буває приватним і офіційним, міжособистісним та міжколективним, приватно-офіційним і міжособистісно-міжколективним. «Тандем Кочур – Лукаш» – зразок приватного епістолярію (усього 65 листів: 19 кореспонденцій М. Лукаша до Г. Кочура й 46 кореспонденцій Г. Кочура до М. Лукаша). Аналізований епістолярій – лише фрагмент творчого майже тринадцятилітнього діалогу «Кочур – Лукаш». Це до певної міри вимушена обставинами життя розмова двох одностайців, які певний час з об'єктивних причин не могли перетинатися в часі й просторі: листування «розпочалося тоді, коли Г. Кочур жив ще на поселенні в Інті, але вже навідувався в Україну, відновлював давні і встановлював нові літературні контакти», продовжувалося, коли він оселився в Ірпені, а М. Лукаш перебував «по кілька місяців на рік у санаторії Літфонду СРСР в Ялті», де «йому працювалося найбільш комфортно» [4, с. 21]. Окремий тип становлять короткі емоційно конотовані записки, які «Г. Кочур здебільшого залишав у кімнаті Лукаша.., зайшовши і не заставши господаря вдома (хатніх телефонів ані в Кочура, ані в Лукаша тоді ще не було)» [6, с. 23]. Із 1971 року листування припинилося з двох причин: М. Лукаш як «неблагонадійний», як той, хто «потрапив до розряду “неосіб”» уже не мав змоги їздити до Криму; «в помешканнях в обох вже було встановлено телефони» [6, с. 23]. Жаль, що цілий материк оригінальних думок та поглядів двох талановитих українців не випало зафіксувати.

На початку (1958 рік – перша половина 1962 року) листування позначене відтінком офіційності, що віддзеркалюють такі мовні засоби, як функціонування в ролі звертання двокомпонентної (ім'я та по батькові) антропонімної формули *Микола Олексійовичу* з атрибутом увічливості *шановний* або без нього й пошанної форми *Ви* з відповідним графічним оформленням (написання з великої літери), надання переваги стилістично нейтральній лексиці й прямому порядку слів, удавання до рубрикації та чіткого структурування викладу, використання докладних коментарів й експліцитних індикаторів логічності, з-поміж яких вставні компоненти на зразок *по-перше*, *по-друге*, конструкції на взірць *зверніть увагу*. Змістова структура аналізованих листів також має свою специфіку: у них мовлено про конкретних людей, дотримано чіткої сюжетної лінії, зневиразнено суб'єктивну оцінку. Напр.:

Г. Кочур – М. Лукашеві

1960 р.

Микола Олексійовичу!

Усього Spisovateli 1296. Цікаво, що в першому томі, де дано скорочений реєстр джерел, названий, напр., Е. Бенеш. Це було 1936 р. В останньому томі Бенеша вже нема. Це, правда, не значить, що мова його статей не врахована. Але як чехи, працюючи над словником у період німецької окупації, подавали заборонених письменників у словнику під псевдонімами (але подавали), так і тепер вони «страха ради не иудейска» викинули Бенеша. Масарик, правда, названий. Тепер – служба за службу. Коли будете завтра снідати, то зайдіть у Держліт до Хатунцевої і скажіть їй, що фатальна цитата з Енгельса, яку я наводжу в післямові до «Жерміналя», взята з такого:

К. Маркс, Ф. Энгельс. Избранные письма. Госполитиздат, 1953, с. 405.

Г.

Р. С. А я вже не шкодую, що не пішов аж до Гатто, хоч і не зручно було йти [2, с. 33–34] (Spisovateli – письменники, чеськ. Йдеться про багатотомний словник мови чеських письменників. – М. Стріха [2, с. 34]).

Листування Г. Кочура й М. Лукаша умовно можна назвати тематичним, позаяк воно наскрізь пронизане єдиним предметом розмови – переклад як мистецьке явище, перекладологія і її місце в системі наук, тлумач та його духовна місія, універсальні й індивідуально-авторські перекладацькі технології тощо. Думками обмінюються люди, яких єднає сродна праця, які стали друзями на все життя, «попри різницю в віці, темпераментах та сповідуваних принципах» [6, с. 19]). Ці принципи досить точно і влучно

схарактеризував, удаючись насамперед до мовного коду, що є однією з важливих рис ідіостилію тлумача, укладач досліджуваного епістолярію, автор передмови й коментарів, відомий майстер пера Максим Стріха: «...Кочур був безумовним спадкоємцем тієї “класичної” традиції, яка йшла від Старицького – через Зерова – й до Рильського... перекладач не любив формальних мовних вправ, орієнтувався саме на вироблену, класичну літературну мову (яку уникав “перейскравлювати” без доконечної на то потреби)... Лукаш представляє іншу традицію – започатковану, либонь, першими перекладами “харківських романтиків” і розвинуту Кулішем – яку умовно ми назвали “бароковою» [6, с. 21]. Сказане виразно потверджує переклад Г. Кочуром і М. Лукашем знаменитої «Осінньої пісні» П. Верлена, ритмомелодику якої «побудовано на заколисувальному одноманітному повторі сонорних “л” та “н”» [там само]:

*Les sanglots longs
De violins
De l'automne
Blessent mon Coeur
D'une langueur
Monotone.*

*Ячать хлипкі
Хрупкі скрипки
Листопада...
Їх тужний глиб
У серця хлип
Просто пада.*

(Микола Лукаш)

*Неголосні
Млосні пісні
Струн осінніх
Серце тобі
Топлять в журбі
В голосіннях.*

(Григорій Кочур)

Після чотирьох років знайомства Г. Кочура й М. Лукаша (1962 рік) епістолярна тональність утрачає відтінок офіційності. Стримане, ділове вступне звертання змінює те, яке передає відтінок задушевності, сердечності, теплоти, поваги. Перекладачі називають один одного на ім'я, використовуючи різні варіанти їх (*Миколо* – 33 вживання, *Мико* – 1 вживання; *Грицю* – 12 уживань, *Грицьку* – 5 уживань): **Миколо!** *Дуже зрадів я тому, що доля Гавлічка й Волькнера в надійних руках* [2, с. 53]; *Здоров, Миколо! Радий, що ти озвався* [2, с. 73]; **Микó!** *Є справи* [2, с. 85]; **Грицьку!** *Сьогодні я одержав Держлітвидавну за підписом М. Дмитренка таку писульку: «Для того, щоб в-во встигло видати Ваш переклад «Декамерона» в 1964 р., вам необхідно мати готовий до редагування переклад не пізніше 1-го лютого ц. р.»* [2, с. 56]; *Забувся я, Грицьку, що я вже тобі писав, а чого ще ні, то почну, мабуть, із рекапітуляції* [2, с. 62]; **Грицю!** *Совісно мені, що надавав тобі стільки доручень, а це знову мушу тебе турбувати* [2, с. 80]; **Грицю,** *здоров! Я думав, що ти в цей час маєш бути десть у Москві на шекспірівській конференції, то й не писав тобі, а це недавно приїхав Журахович і каже, що ти дома* [2, с. 71]; *Ти думаєш, Грицю, що Сервантес посувається?* [2, с. 76].

Поширений у розмовній практиці скорочений на один склад варіант *Мико* повного імені *Миколо*, зменшені форми *Грицю*, *Грицьку* повного антропоніма *Григорію* виконують важливу текстотвірну роль: позитивно конотують, інтимізують виклад, стирають грані віддаленості між адресантом та адресатом, створюють атмосферу суб'єктної довірливості, повного взаєморозуміння. До речі, М. Лукаш зовсім не використовує офіційний варіант імені – *Григорій* – і цим самим демонструє своє, наповнене почуття приязні, ставлення до старшого колеги. Вокативний спектр розширюють компоненти непропріативного походження – вилучене на той час з активного вжитку слово-звертання *пан*, передане польською мовою (*panie*), та розмовне слово *шибеник*, що входить до синонімічного ряду *бешкетник*, *капосник*, *каверзник*, *пустун*: **Panie!** *Сьогодні повернув книжку Турбаєві* [2, с. 55]; *Ти, шибенику єден! Чому не почекаєш мене?* [2, с. 91]. Важливо вказати, що звертання завжди виражене кличним відмінком, попри те, що нормативною, функційно

продуктивнішою, навіть заохочувальною була на той час форма, омонімічна з номінативом.

У листах Г. Кочура й М. Лукаша як друзів, а не особистостей, що підтримують важливі для них взаємини, активно побутують оказіоналізми, емоційно забарвлена лексика, просторіччя, вислови-етноформули. Це характерне передусім для коротких записок Григорія Порфирівича: *Я приїхав. Дуже хотів би тебе бачити, так тебе ждесь чорти носять. Привіз у «Всесвіт» ті 4 Верлени Рильського (нам тепер із своїм поки що потикатись незручно). Ті вступні уваги, що я нашкрывав, мусиш підписати й ти...* [2, с. 68]; *Миколо! Я намагаюся совісно виконувати безсовісні доручення. Отже, прийшов до тебе, схопив одну папку, що лежала на столі, й попер до Вітчизни <...> Учора ще заходив до води-видавництва [тобто у видавництво «Дніпро». – М. Стріха]. Але заходив, щоб поговорити з відповідальною тіткою про 30 Декамеронів <...> А потім ... забув про тітку* [2, с. 82–83]. В аналізованих мінідискурсах відчутно заявляє про себе телеграфний стиль оповіді, актуалізаторами якого є прості речення, зокрема непоширені, неускладнені та неповні. Змінилася і завершальна частина листа: у ній уже немає регулярного для офіційної комунікації атрибута ввічливості. Замість раніше вживаних *Ваш Г. Кочур, з пошаною – Г. Кочур* з'явилися або криптоніми (*Г., Гр., К.; М, М. Л., Л. М.*), або скорочені варіанти антропонімної формули (*М. Лукаш, Микола, Гриць*), або поширене в розмовній сфері *Бувай, Будь здоров, Бувай поки що*. Варто вирізнити ще один індикатор епістолярної неофіційності – меліоративно конотовані віншувально-побажальні конструкції з моно- чи поліадресатністю: *Привіт Ірині Михайлівні, Андрієві Паламарчукові* [2, с. 88–89]; *Ірина Михайлівна, Андрій і Дмитро Хомич вітають* [2, с. 103]; *Вітання всім твоїм (уже, мабуть, повоскресали з грипу?) і ірпінській відлюдниці, що рятується в умовній печері* [йдеться про Ліну Костенко. – М. Стріха] [2, с. 89, 91]; *Побачиш своїх – кланяйся нашим* [2, с. 77]; *Усі всіх вітають* [2, с. 143]; *Вітання всім* [2, с. 112].

Г. Кочур і М. Лукаш пильно стежили за всім новим, що з'являлося в мовознавстві, літературознавстві та інших гуманітарних сферах. Вони висловлювали свої думки стосовно нових видань, заочно дискутували в багатьох епістолах із рецензентами, критиками, дистанціюючись від обов'язкових тодішніх ідеологічних канонів і цим самим ігноруючи їх. Григорій Порфирівич у надісланому з Інти й датованому 1 жовтня 1958 року листі запитує Миколу Олексійовича, чи написав той рецензію на «Історію української літературної мови» (див.: [3]), яку підготували науковці Інституту мовознавства імені О. О. Потебні на чолі з академіком І. Білодідом, й іронійно характеризує це розрекламоване та розтиражоване колективне дослідження, апелюючи до авторів (П. Горецького, Г. Їжакевич, В. Ільїна та ін). Вони, на переконання поліглата Кочура, у *«глибині душі вважають, що Валуєв і його укази – це теж братній російський народ, то на всяк випадок не слід образжати й Валуєва»* [2, с. 28]. Оцінка суб'єктивна, з нею можна безапеляційно погодитися з огляду 1) на твердження про те, що «українські буржуазні націоналісти намагалися відірвати розвиток української літературної мови від спільних шляхів розвитку з братньою російською мовою, спрямувати його на примітивно-хуторянські архаїстичні манівці» [3, с. 13]), 2) на позбавлену реальності вивищеність російського народу і його мови в історії українського етно- та лінгвогенезу, тобто про визнання «возз'єднання України з Росією» одним із найзнаковіших етапів становлення української народності й історії формування української літературної мови (друга половина XVII–XVIII ст.) [3, с. 13, 95–109]. Можна, звичайно, і подискутувати з перекладачем, використавши такий аргумент: окремі розділи праці, передусім ті, у яких системно схарактеризовано дистанційовану від тодішньої політики та ідеології

лінгвотворчість письменників, не викликають заперечень, а змушують глибше аналізувати проблему місця і ролі того або того митця в історії української мови.

Цікавими є «пророчі» міркування перекладачів Г. Кочура й М. Лукаша про орфографічні зміни, головно ті, що в добу незалежності винятково активізувалися і навіть реанімувалися, постали як альтернативні варіанти до чинних норм. *«Усе редакторське кодло, – скаржитися в листі від 6 березня 1963 року Г. Кочур, – гуртом кричить, що в Декамероні конче треба осучаснити правопис (уншій замінити на іншій і т. д.). Мені тим часом змагатися важко, але здається, що вдвох таки переможемо»* [2, с. 47]. М. Лукаш у листі-відповіді, датованому 19 березня, наводить свої аргументи щодо *«відхилення від норм»,* заявляючи, що вони виправдані, позаяк *«про правопис як такий, а більше про вимову, орфоенію, морфологічні й словотвірні дублети, які були поширені в літер[атурній] мові і живуть іще й досі в усній, та й то не в вузьких говірках, а на великому обширі. Ці дублети і є якраз одним із ненав'язливих засобів деякої архаїзації мови, і в цьому відношенні українська мова є одним із найкращих інструментів для передачі відповідних явищ у мові італійській, зокрема у Боккачча <... > Дуже сумно, що цих речей не знають і не розуміють у нас не лише видавничі редактори, а й університетські професори – українські й зарубіжники (якщо такі є взагалі)»* [2, с. 51]. Микола Олексійович усвідомлював і готувався до того, що йому доведеться воювати за правопис, за повернення до вжитку слів, усталених виразів, дериваційних одиниць, граматичних форм, стилетвірних засобів, які опинилися на архаїчній периферії. *«Нічого, ще поборемося, – ідеться в листі від 12 лютого 1965 року. – І то вже велика перемога, що він [Декамерон. – Н. С.] вийшов такий у світ (і то добре, що правописні моменти прийняли на себе удар – хоч полягли, зате зберегли лексику, фразеологію, синтаксу) <... >»* [2, с. 89]. Слушно зацентувати, що укладачі «Проекту найновішої редакції українського правопису» (1999 рік) орієнтувалися і на мовну практику та рекомендації поліглотів Лукаша й Кочура, коли пропонували низку новацій, зокрема узаконення такого правила: на початку питомих та засвоєних українських слів перед приголосними **н** та **р** писати букву **и** (*уншій, ирій*) (див.: [5, с. 47–48]). В «Українському правописі» 2019 року чинності набула норма про вживання початкових голосних в іменниках *ірій / ирій, ірод / ирод* [7, с. 117].

М. Лукаш висловив цікаві міркування щодо поширених в українській мові чоловічих імен на *-о*. Він ретельно проаналізував «словник Грінченка», який містить 235 цих одиниць, урахував те, що десятки тисяч прізвищ мають закінчення *-о*, і після тривалих вагань *«прийшов до цілковитої певності»: їх «обов'язково треба відмінювати»* [2, с. 89]. Одним зі своїх першочергових завдань перекладач уважав «проперти» разом із іншими відхиленнями від тодішніх правописних форм і цю особливість, яка викликала заперечення насамперед тому, що не корелювала з російською орфографією. *«Росіяни, – аргументує свою позицію Микола Олексійович, – не відмінюють цих імен і правильно роблять, бо в них нема жодного питомого імені чи слова з цим закінченням; не відмінюють вони й українських прізвищ на о (колись, правда, йдучи за вимовою, відмінювали – Шевченка/о, Шевченки, з Шевченкою і т. д.) <... > ми маємо не менше, а більше підстав відмінювати імена цього типу, ніж поляки, чехи, серби і т. д.»* [там само]. Нарешті, зобов'язує впроваджувати описувану новацію і та обставина, що в *«Боккачча деякі імена фігурують паралельно у двох формах – Aldobrandio і Aldobrandin, Paganino і Paganin»* [там само].

Г. Кочурові й М. Лукашеві постійно випадало сваритися, сперечатися з так званими *«поборниками чистої української мови в перекладах»* [2, с. 83], які не знали досконало або й зовсім інших мов, уникали зіставлення *«з оригіналом <... > (з причин зрозумілих)»* [2,

с. 129], зятято трималися ретроградного перекладацького кредо «Ніякого мовного зухвальства – тільки умеренность и аккуратность» [2, с. 129] і картали високого рівня тлумачів, що ті (особливо Лукаш) використовують «непонятные для народа и чуждые украинскому языку слова, напр., звитяга, вівати» [2, с. 83]. М. Лукаш, який «вільно знав близько двадцяти мов» [4, с. 11], покликаючись на лідера неокласиків М. Зерова, називає цих пильнувачів «постувальниками та вегетаріанцями стилю» [2, с. 52]. Серед них опинилися і такі відомі українські письменники та вчені, як О. Кундзіч, Л. Первомайський, К. Забарило та інші. Г. Кочур у черговому листі до свого колеги говорить, що О. Кундзіч уважає «архаїзми в перекладі ... великим непорозумінням» [2, с. 57]. У видавничій рецензії на переклад «Фауста» Л. Первомайський звинувачує М. Лукаша в тому, що він нібито надав «Фаустові» «козацького колориту до plus ultra» [2, с. 135], бо густо всіяв свої переклади архаїзованими мовними засобами, як ось це звертання: «Глянь, *пане-брате!* Ну й дівулька...». А коли автор цитованих рядків ткнув опонента «носом в оригінал і показав там *Herr Bruder*, він з досади аж за серце вхопився» [там само]. Львівський професор К. Забарило в епістолярній розмові з Г. Кочуром зізнається, що «Декамерон» у перекладі Лукаша «надто малоросійський і ... нагадує твори Петра Раєвського або видання Губанова» [2, с. 85]. Наведено лише окремі епізоди з тієї багатолітньої і виснажливої боротьби, яку вели всесвітньо відомі перекладачі з представниками різних видавничих кіл, ученими, критиками, які, справедливо зауважує Г. Кочур у листі від 21 січня 1964 року, побоювалися, «щоб їх не сварили за відхилення від сірості» [2, с. 58]. Прагнення до відновлення історичної справедливості, природне повернення до колишніх, зазвичай безпричинно вилучених з ужитку питомих орфографічних, орфоепічних, лексичних, фразеологічних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних норм «неформальний лідер неформальної школи українського перекладу» [6, с. 8], автор фундаментальної та унікальної збірки «Друге відлуння», що «охоплює твори 130 авторів, перекладених з 24 мов, які представляють 26 літератур, – у часовому просторі 27 століть (від Архілоха й до наших днів) і на географічних обширах чотирьох континентів» [6, с. 11], досить влучно поіменував «відхиленням від сірості». Прикро констатувати, що це явище набуло перманентного характеру, свідченням чого є хоча б пристрасті навколо впорядкування українського правопису в добу незалежності (див. про це: [5]) або дискусії щодо суттєвих розбіжностей між варіантом літературно-писемної мови в материковій країні та діаспорі.

Висновки й перспективи. «...Така українська мова і в такому обсязі, в такій якості розвиненості, якою володів Кочур [і Лукаш. – Н. С.], сама собою вже кидала виклик і чиновницькому “канцеляристові”, і безпам’ятному щодо власних коренів “суржикові”» [4, с. 6], і, є всі підстави твердити, ще багатьом-багатьом речам. Ці слова дослідниці М. Новикової лише маленьким штрихом визначають місце видатних тлумачів, земні дороги яких поєднали час і простір, в історії української мови й багатьох інших мов світу, вітчизняної та світової культури. Обстежений епістолярій переконливо доводить, що Г. Кочур і М. Лукаш сповідували різні перекладацькі принципи. Єднала їх любов до слова, нестримне бажання пошуку мовної і лінгвістичної істин через стихію живого мовлення і лексикографічний досвід, через науковий, літературний, культурологічний, перекладацький спадок попередників і власні інтелектуальні надзусилля. Кожен із митців сформував власну творчу майстерню, випрацював знані лише йому дослідницькі секрети. «Тандем Кочур – Лукаш» своєю перекладацькою практикою посутньо вплинув на процес нормування української літературної мови, на контактування її з іншими мовами світу.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров. Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 336 с.
2. Григорій Кочур – Микола Лукаш. Листування 1958–1971 років / тексти листів М. Кочур ; передмова, наук. коментар М. Стріха. Київ : К.І.С, 2019. 145 с.
3. Курс історії української літературної мови / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Т. I : Дожовтневий період. 596 с.
4. Новикова М. Перекладацький світ Григорія Кочура. *Кочур Г. Друге відлуння: переклади*. Київ : Дніпро, 1991. С. 5–22.
5. Степаненко М. Правописна практика доби незалежності. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. 96 с.
6. Стріха М. «Тандем Кочур – Лукаш» крізь призму листування. *Григорій Кочур – Микола Лукаш. Листування 1958–1971 років*. Київ : К.І.С, 2019. С. 3–24.
7. Український правопис / ред.: Є. І. Мазніченко, В. Є. Македон, С. В. Шарабанова, І. Л. Яловнича ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України ; Інститут української мови ; НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.

References

1. Bahtin, M. M. (2020). Problemy rechevyh zhanrov. Avtor i geroy: k filosofskim osnovam gumanitarnykh nauk [Problems of speech genres. Author and hero: to the philosophical foundations of the humanities]. Cankt-Peterburg: Azbuka, 336 (in Russ.).
2. Hryhorii Kochur – Mykola Lukash. Lystuvannia 1958–1971 rokiv [Hryhorii Kochur – Mykola Lukash. Correspondence of 1958–1971]. (2019). Kyiv: K.I.S, 145 (in Ukr.).
3. Bilodid, I. K. (Ed.). (1958). Kurs istorii ukrainskoi literaturnoi movy [Course in the history of Ukrainian literary language]. Vol. 1: Dozhovtnevyi period [Pre-October period]. Kyiv: Vyd-vo AN URSS, 596 (in Ukr.).
4. Novykova, M. (1991). Perekladatskyi svit Hryhoriiia Kochura [The translation world of Hryhorii Kochur]. In: H. Kochur. *Druhe vidlunnia: pereklady [Second echo: translations]*. Kyiv: Dnipro, 5–22 (in Ukr.).
5. Stepanenko, M. (2021). Pravopysna praktyka doby nezalezhnosti [Spelling practice of the independence era]. Poltava: PNPV imeni V. H. Korolenka, 96 (in Ukr.).
6. Strikha, M. (2019). «Tandem Kochur – Lukash» kriz pryzmu lystuvannia [«Tandem Kochur – Lukash» through the prism of correspondence]. In: *Hryhorii Kochur – Mykola Lukash. Lystuvannia 1958–1971 rokiv [Hryhorii Kochur – Mykola Lukash. Correspondence of 1958–1971]*. Kyiv: K.I.S, 3–24 (in Ukr.).
7. Maznichenko, Ye. I., Makedon, V. Ye., Sharabanova, S. V. & Yalovnycha, I. L. (Eds.). (2019). *Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]*. Kyiv: Nauk. dumka, 392 (in Ukr.).

CORRESPONDENCE OF HRYHORIY KOCHUR AND MYKOLA LUKASH (1958–1971): LINGUISTIC STORIES

*Nina Stepanenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
of the Department of Primary Education, Natural and Mathematical Disciplines
and Methods of Teaching, V. H. Korolenko Poltava National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine)*

e-mail: pnpul8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0934-784X>

Abstract. Introduction. *Ukrainian epistolary discourse, the formation of which in chronological and social aspects dates back to the XXIII century, is one of the most pressing linguistic, sociolinguistic, literary, cultural issues. The object of this study is the correspondence of two prominent Ukrainian interpreters of the second half of the twentieth century – Hryhorii Kochur (46 correspondences) and Mykola Lukash (19 correspondences).*

Purpose. *The aim of the work is to analyze linguistic plots in the studied epistolary corpus, which are related to important issues of theory and practice of literary translation, language situation in the Soviet Union of that period, interlingual contact, interaction of literary language and dialects, archaization and folklorization of translation language, communicative and pragmatic code of the Ukrainian language.*

Methods. *Descriptive, contextual-interpretive, pragmatic, typological methods were used in the research process.*

Results. *The genre typology of epistolary discourse, its compositional structure and verbalization resource are characterized. The problem of the Kochur – Lukash tandem through the prism of correspondence is revealed against the background of stylistic differentiation of language, intrasystemic structuring of epistolary discourse as a separate functional variety that has its own immanent features and is organically connected with the conversational, artistic and journalistic spheres.*

The article focuses reader's attention to the linguistic issues raised in the epistolary. They are integrated into separate plots and it is a research procedure to search for linguistic mechanism through the oral speech, lexicographic experience, scientific, artistic, culturological and translation heritage of predecessors. Integrated with key points, based on strong arguments, it clearly traces the author's position, mainly through the discussion with prominent personalities in Ukraine and the World.

Originality. *The thematic branching of the epistolary is interpreted, in particular spelling, morphological, lexical rationing with sporadic extrapolation to the codification practice of the independence period; ideological commitment in terms of the day of modern linguistic works; archaic language units and their connection with the current norm; correlative relations between prescriptive and descriptive norms and related transformation processes.*

Conclusion. *It is proved that H. Kochur and M. Lukash professed different translation principles (H. Kochur – a supporter of the classical tradition, M. Lukash – the so-called Baroque), formed original creative workshops, and original translation practice significantly influenced the process of multilevel standardization of Ukrainian literary language, to contact it with other languages.*

Key words: *epistolary, Hryhoriy Kochur, Mykola Lukash, linguistic plots, linguistic norms, archaization of translation, translation studies principles.*

Надійшла до редакції 03.02.22

Прийнято до друку 13.04.22